

İMKANSIZ TARİHLER

Niçin Farklı İslâmlar Tekleştiremez*

Edward W. Said

Çev: Sabri Çiftçi & Bekir Gür

Bu yazıda tartışılan kitaplar:

Karen Armstrong (2000) *Islam: A Short History* [İslâm: Kısa bir Tarih], Modern Library (222 sayfa).

Bernard Lewis (2002) *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response* [Yanlış Giden Neydi? Batılı Tesir ve Ortadoğulu Yanıt], Oxford University Press (180 sayfa).

Avrûpa ve daha sonra Birleşik Devletler'de, birşekilde kurgulanmış (veya en azından inşa edilmiş) İslâm'ı anlama çabası, karşılıklı anlama ve sağduyudan ziyade her zaman kriz ve çatışma ile belirlenmiştir. Günümüzde buna bir de ticari yayıncılık faktörü eklenmiştir: yetenekli bir uzmandan kaleme alınmış bir çoksatar'a şöyle bir bakış bile size İslâm hakkında bilmeniz gereken her şeyi, İslâm'ın problemlerini, tehlikelerini ve çözümlerini anlatacaktır. *Oryantalizm* adlı kitabımda; Avrupalıların, İslâm'ı bir büyük bütünlükmüş gibi ele almalarının temel nedeninin, polemik amaçlı olduğunu savunmuştum. Tıpkı Dante'nin Muhammed'i (sav) cehennemden en alt katmanlarından birine koyarak [düzeltmesi] gibi İslâm, Hıristiyan Avrupa için bir tehdit olarak düşünölmüş ve ideolojik olarak düzeltilmesi gerekmiştir. Avrupa imparatorlukları zamanla geliştikçe, özellikle

* *Harper's Magazine*'de Temmuz 2002'de yayınlanan bu yazının elektronik bir kopyasına http://www.harpers.com/online/impossible_histories/?pg=1 adresinden ulaşılabilir.

le İngiltere ve Fransa gibi genişleyen imparatorlukların kalbinde yer alan bir yabancı ile idari alanda baş etmenin bir yolu olarak, İslâm, hem kontrol ve iktidar hem de isyancı ve her nasılsa direnişçi bir kültürün nihai doğasını ve “zihnini” anlama ihtiyacı ile ilişkilendirilmiştir.

Birleşik Devletler, Sovyetlerin desteğindeki radikal milliyetçi hareketlere karşı faydalı olma görünümünde olan ve tanımı itibariyle anti-komünist İslâmî politik grupları destekleyip cesaretlendirme yoluna gitmiş olmasına rağmen, soğuk savaş sırasında Birleşik Devletler Sovyetler Birliği ile nüfuz yarışını sürdürürken, İran Devrimi'ne varıncaya dek (hatta ondan sonra ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında bile) İslâm Amerika'da hızla bir milli güvenlik endişesi hâline gelmiştir. Soğuk savaş bittikten ve Birleşik Devletler “dünyanın yegâne süper-gücü” hâline geldikten sonra, dünya ölçeğinde yeni dış düşman arayışında açıkça görüldü ki İslâm asıl adaydır. Bu yüzden şiddet, anti-modernist ve monolitik İslâm gibi eski dinsel klişelerin tümü hızlı bir şekilde ihya edildi. Bu klişeler İsrail ve onun Birleşik Devletler'deki siyasi ve akademik destekçileri için özellikle faydalıydı; çünkü İsrail'in Filistin ve Lübnan topraklarındaki askeri işgaline karşı çıkan İslâmî direniş hareketleri ortaya çıkmıştı. Saygın görünen uzmanların yazıları süreli yayınlarda birden bire artarak boy göstermeye başladı; bu yayınların çoğu, bir bütün olarak ele alınan 'İslâm' ile şu türden saçma sapan indirgemeci duygular arasında bir ilişki öneriyordu: Öfke, anti-modernizm, anti-Amerikancılık, anti-rasyonalizm, şiddet ve terör. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Samuel Huntington'ın oldukça abartılan makalesi 1993'te tedavüle girdiğinde, onun saldırgan (ve cesaret kırarcasına cahil) tezinin özünü, “Batı” ve “İslâm” arasındaki savaş oluşturuyordu (ki Huntington'ın erdemlice uyardığı şekilde İslâm, Konfüçyüsçülük ile müttefik olduğunda daha da tehlikeli olacaktı).

O zaman ilk bakışta fark edilmeyen şey, Huntington'ın başlığının ve temasının, canlı bir şekilde kendini-tekrarlayan ve kendinden-kurmalı bir İngiliz akademisyenin 1990'da yazılan “Müslüman Öfkesinin Kökenleri” başlıklı yazısında geçen bir ifadeden ödünç alındığıydı. Mevzubahis yazının müellifi Bernard Lewis, kırk yıl önce adını modern Türkiye uzmanı olarak duyurmuş fakat yetmişli yılların ortalarında Birleşik Devletlere gelmiş, bir Soğuk Savaşçı olarak hızlıca hizmete atanmış ve klasik Oryantalist eğitimi daha büyük sorulara uygulamıştır. Bu sorular, Amerikan dış politikasındaki hakim Siyonist ve emperyal yanlısı duruşa uygun şekilde, doğrudan “İslâm”ın ve Arab'ın ideolojik resmedilmesi amacını güdüyordu. Şuna da

dikkat edilmelidir ki Oryantalist öğrenmenin bizatihi kendisi, yerlinin suskunluğu üzerine kurulmuştur. Gelişmemiş, kusurlu ve medenileşmemiş bir varlık olarak sunulan zavallı yaratık yerli, kendi kendisini temsil edemeyeceği için, kendisi adına *ex cathedra** konuşan bir Batılı uzman tarafından temsil edilecektir. Fakat “Zenciler” hakkında bir beyazın konuşması nasıl ki artık uygunsuz kaçıyor; klasik Avrupalı sömürgeciliğin bitişinden beri Doğulunun (yani bir Müslüman’ın, Hindu’nun ya da Japon’un) “zihniyeti” hakkında dogmatik tarzda konuşma, modaya uygun olmaktan ve kabul edilebilir olmaktan çıkmıştır.

Lewis’inkine benzer anakronizmler hariç tabi! Antropoloji, tarih, sosyal teori ve kültürel çalışmalarda malumatın son ilerlemelerini mutlak surette ihmal eden, tekrarlı ve ekşi cümlelerle yazılmış kitap ve makalelerde Lewis; devrimci şiddet için çağdaş Arap İslâm’ında yer eden eğilimin bir vechini, bir devenin ayağa kalkışının Bedevi tarafından tanımlamasından çıkarsaması türünden “filolojik” numaralarda ısrar etmiştir. Bununla birlikte, Lewis’in yazdıklarında okuyucu için herhangi bir sürpriz veya yenilik yoktur; çünkü onun bakışından yazılanların tümü, şiddet, öfke, anti-modernizme olan İslâmî yatkınlığı, dahası İslâm’ın (ve özellikle Arab’ın) dar kafalılığı ve köleliğe düşkünlüğü, Müslümanların kendileri dışındaki şeylerle ilgilenmedeki kabiliyetsizlikleri ve benzeri görüşleri doğrulamaktadır. İslâmî tecrübenin belirli biçimleri hakkındaki bilginin son gelişmeleri ile birlikte Lewis’in çalışmaları, çoğu Ortadoğu uzmanları tarafından hem es geçilmiş hem de itibarını kaybetmiş olmasına rağmen, Lewis Princeton’daki odasında (şu an seksenini hayli aşmış bir emeklidir fakat hala canlı bir şekilde polemiksel kitapçıklarda boy göstermektedir), yeni fikirler ve bakış açılarından etkilenmemiş izlenimi vermektedir.

İleri düzeydeki cilalı İngilizcesi ve söylediklerinin tümünün doğru olduğundan şüphe etmemeye dair kusursuz istekliliği ile birlikte Lewis; *The New Yorker* ve *National Review* dahası *Charlie Rose Show*’daki ham basitleştirmelerini tekrar tekrar sunarak 11 Eylül-sonrası tartışmalara uygun bir katılımcı olmuştur. Tombul çeneli duruşu, şovdaki konuşmacıları ve editörleri memnun ediyor görünmekte, dahası İslâmî gericilik anti-modernizm ile ilgili keskin anekdotları -eğer abartılı şekilde ispatlanamayan türden ise- hevesli bir şekilde kabul görmekte. Lewis’in kaba Darvinci tarih anlayışı, iktidarlar ve kültürler baskınlık için yarışır, kimi yükselir kimi

* [Tüm yetkileri haiz olarak, Ç.N.]

düŖer sekindeki temele dayanır. Lewis'in nosyonları (ki nadiren *fikir*den söz edilebilir) müphem bir Spenglerci biçime sahip görünüyor, lâkin Spengler'in felsefi hedefi veya özünden yoksundur. Lewis'in sözlerinden, kültürler dehŖetengiz basitleŖtirici terimler ile ölçülebilir (benim kültürüm seninkinden güçlüdür yani daha iyi tren, silah, senfoni orkestrası vs. vardır) çıkarılınca geriye pek bir Ŗey kalmaz. Böylece, belli nedenlerden ötürü, 11 Eylül öncesi yazılan fakat sonrasında basılan *What Went Wrong?* [YanlıŖ Giden Neydi?] adlı son kitabı çöksatar listelerinde yer iŖgal etmektedir. Birçok Amerikalı tarafından hissedilen bir boşluğu dolduruluyor: "İslâm"ın neden onlara o kadar Ŗiddetle ve sebepsiz yere 11 Eylül'de saldırdığının, dahası İslâm'da "yanlıŖ" olan Ŗeyin neden dinmeyen bir yüz-kızartıcılık ve kuvvetli tepkiyi hak ettiğinin doğrulanması. Mamafih, kitabın asıl teması Lewis'in bizzat kendisinde neyin yanlıŖ giden Ŗeyle ilgilidir, bu ise uydurma değil sâhici bir husustur.

Bu kitap aslında eskimiŖ Oryantalist yarı (veya yarıdan az) doğruların biçimini deęiŖtirmiş ve yeniden çevrime sokmuş olması ve İslâm ile doğrudan iliŖkili hiç bir tecrübesi kalmamış olan iddialı bir akademik sesin törpülenip, ciddi Ŗekilde gözden düşmesi hususları sebebiyle entelektüel ve ahlâkî açıdan tam bir felakettir. Lewis'in sadece Afganistan veya Mısır veya İran'ın çilgın militanlarını değil tüm "İslâm"ı tartıŖtığını iddia ettiğini hatırlayalım. İslâm'ın tümü! Sanki insanlar, diller ve kültürler dahil bütün Ŗey kutsal bir yaratık (ki Lewis -parmak sayısı kadar birkaç Türk yazar hariç tek bir yaŖayan Müslüman beŖer ile asla karŖılaŖmamış izlenimi vermektedir) tarafından gerçekten de kategorik olarak dile getirilebiliyormuş gibi ve sanki tarih basitçe "iktidar tarafından tanımlanan doğru veya iktidara sahip olmama ile yanlıŖ olma meselesi"ymiş gibi, Lewis İslâm'ın toptan "yanlıŖ" gittiğini savunmaya çalıŖır. KiŖi nerdeyse onun cin-tonik içerirken Ŗöyle dediğini duyar gibidir: "Azizim biliyorsun Ŗu barbarlar hiçbir Ŗeyi doğru düzgün beceremediler, değil mi?"

Fakat durum aslında daha vahimdir. Birkaç istisna hariç, Lewis'in bütün dipnotları ve (okuyucu araŖtırıp kendi okuyabilsin diye, nadir de olsa somut bir Ŗeye referans verdiğindeki) kaynakları Türkçe'dir. Yüzeysel Arapça ve Avrupalı kaynaklar hariç tümü böyledir. Böyle bir Ŗeyden, sözelimi yirmiden fazla Arap ülkesi veya Endonezya veya Pakistan veya Fas için veya 30 milyon Çinli Müslüman nüfusu gibi Lewis tarafından asla tartıŖılmayan ve İslâm'ın bütünsel parçaları olan ülkeler için, kendi betimlemelerinin uygun olduğu sonucuna nasıl varıyor. Gerçekten de çok az bir Türkçe kaynak

ile destekli Lewis, İslâm'ın buna, şuna veya ona eğilimi var deyip ortalığı karıştırırken, bu gruplardan asla bahsetmez.

Lewis'in, kendi polemiğinin "münhasıran değil de özellikle" müphem bir şekilde Ortadoğu diye adlandırdığı bölgeyi ilgilendirdiğini söyleyerek kendisini savunmaya çalıştığı doğru olsa da bütün çabası boşa kürek çekmekten ibarettir. Müslümanların "uzun bir süredir", "yanlış giden neydi?" sorusunu kendilerine sorduklarını fena bir biçimde seslendirdikten sonra, nadiren bir isim, olay, veya zaman dilimini ele alır, dahası çok genel olarak Müslümanların ne dedikleri ve ne demek istediklerini bize anlatmaya girişir. Bir lisans öğrencisinin, Lewis'in yaptığı gibi; on dokuzuncu yüzyılda Müslümanlar savaş sanatı konusuyla "ilgiliydiler" veya yirminci yüzyılda "Ortadoğu ve aslında tüm İslâm topraklarında şu çok net olarak açığa çıktı ki işler aslında fena halde yanlış gitmişti" türünden gelişigüzel şeyler yazmasına müsaade edilmez. Başka bir alan veya başka bir din, ülke veya halk söz konusu olduğunda asla yeterli olmayacak genellemelerle Lewis'in uzman-olmayan Amerikalıları nasıl etkilediği; İslâm dünyası hakkındaki umumî bilginin ne kadar değersiz olduğu ve Lewis'in bu cehalet üzerinden nasıl ilkesizce prim yaptığının -haddi zatında, bunu beslediğinin-, gösteresidir. (Rastgele seçtiğim) şu türden abuk sabuk cümleleri duyarlı bir okuyucudan kabul etmesini ummak sağduyuya aykırıdır:

Çünkü ondokuzuncu yüzyılın tamamı ve yirminci yüzyılın büyük bir kısmında, gizli tılsım [Lewis'in bir icadı, bu Müslümanların "Batılı" iktidara giden basit bir anahtar bulma çabasına dönük varsayılan temayülüdür, E. S.] arayışı Batı'nın iki veçhesi olan ekonomi ve siyaset, veya diğer bir deyişle servet ve iktidar, üzerine yoğunlaşmıştır

Peki, İslâm'ın tümünü kapsayan bu 200 yıllık arayış için getirilen kanıt nedir? Buna kanıt Osmanlı'nın Paris elçisi tarafından söylenmiş tek bir cümledir.

Ya da aynı derecede sarıh ve zarif şu genellemeyi dikkate alalım:

1930'larda İtalya ardından daha da önemlisi Almanya yeni ideolojik ve siyasal modeller önerdiler ki bunlar Batılı güçlere karşı olmak gibi artı bir cazibeye de sahiptiler. ["Karşı olma"nın kaypaklığı bir yana- Lewis, bu modellerin kime, nasıl ve hangi kanıtlarla önerildiğini, anlatma zahmetinde bulunmuyor. Lewis her nasılsa bata çıka ilerliyor. E. S.] Bu modeller yaygın destek buldu ve II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgi sonrasında bile, hem ideoloji hem de devlet idareciliğinde dile getirilmeyen modeller olarak varlıklarını sürdürdüler.

Bereket versin ki bunlar “dile getirilmeyen modeller” oldukları için, kişi bunların modelliği için herhangi bir kanıt sunmaya ihtiyaç duymuyor. Doğal olarak da Lewis bir şey sunmuyor.

Ya da, daha yüce olan, Avrupalı dillerdeki kitapları çevirirken bile sefil Müslümanların bu işi ciddi veya iyi yapmadıklarını ispata çalışan şu cevhere bakın. Şu parlak önsöz de dikkate değer: “Bir çeviri bir çevirmen gerektirir dahası bir çevirmen her iki dili, yani çeviriyi yaptığı dili ve çeviriyi yapacağı dili, bilmek zorundadır.” (Lewis’in bu kendine has ince totolojiyi yazarken uyanık olduğuna inanasım gelmiyor. Veya bu, sadece içe işleyen zeki bir sarıhlik mı?)

Böyle bir bilgi, bu durum garip görünse de, nispeten yakın zamanlara kadar Ortadoğu’da oldukça nadirdi. Hristiyan dillerinden birini bilen Müslümanların sayısı çok azdı [*sic* (yazım yanlış yok, Ç.N.) E. S.]; bu, gereksiz hatta bir dereceye kadar küçültücü telakki ediliyordu. Ticaret, diplomasi veya savaş hallerinde tercüman ihtiyacına gelince, önce Avrupalı göçmen ve dönmelere başvurulurdu, bunların kaynağı tükenince, Levantenlere geçilirdi. Her iki grup da Ortadoğulu dillere yazınsal çeviri yapmak açısından ya ilgi ya da kapasite yoksunuydu.

Ve hepsi bu: Müslüman ve Ortadoğulu yetersizlik ile ilgili ne bir delil, ne isimler, ne bir açıklama ne de somut bir doküman. Lewis’e göre, “İslâm” hakkında yazdıklarının kıymetinin kendinden-menkul oluşu, onun delil dahil entelektüel söylemin normal temayüllerini ihmal etmesine fırsat tanıyor.

Yale’in Paul Kennedy’si gibi en az kendisi kadar ünlü bir entelektüel tarafından Lewis’in kitabı, *New York Times*’ta değerlendirildiği zaman, sanki konu İslâm olduğunda tarihsel delillerin kanunlarının rafa kaldırılması gerektiğini tavsiye edercesine eleştirel olmayan bir övgü vardı.

Kennedy, Lewis’in, “Kültürel Değişimin Boyutları” hakkında neredeyse tamamen ilgisiz bir bölümde yer alan bir iddiasından özellikle etkilenmiştir. O da şudur: Bütün dünya kültürleri içinde sadece İslâm, Batı müziğine ilgisiz kalmıştır. Neredeyse hiç bir gerekçelendirme olmaksızın Kennedy, Ortadoğulu’ların kendilerini Mozart’tan bile mahrum bıraktıkları olgusu hakkında feryadı basıyor! Aslında (Mozart’ın adını anmasa bile) bu, Lewis’in kastettiği budur. Türkiye ve İsrail dışında, “Klasik Batı müziği” Lewis’in kategorik ifadesi ile, İslâm dünyasında ancak “sağır kulaklarda yankı bulur”.

Gel gelelim, bu mevzu hakkında az da olsa malumat sahibi olduğum bir konudur, lâkin Lewis’in Arap ülkelerine ayak basmadığı veya buralarda cid-

di bir zaman geçirmedığı gerçeğini ifşa edercesine söylediğinin tamamen yanlış olduğunu fark etmek için, ya doğrudan bir temas ya da İslâm dünyasındaki fiili hayatın bir veya iki anına şahit olmak yeterlidir. Bazı önemli Arap başkentlerinde çok iyi Batı müziği konservatuarları vardır: Kahire, Beyrut, Şam, Tunus, Rabat ve Amman-hatta Batı Şeria'daki Ramallah'ta bile. Bu konservatuarlar, bütün Arap dünyasında tıklım-tıklım oditoryumlarında canlı müzik icra eden, sayısız senfoni orkestralarında ve opera şirketlerinde istihdam edilen, Batılı-tarzda binlerce mükemmel müzisyen yetiştirmiştir. Buralarda sayısız Batı müziği festivalleri de vardır ve (elli yıldan fazla bir süre önce çocukluğumun önemli bir kısmını geçirdiğim yer olan) Kahire örneğinde olduğu gibi bu yerler, Batı müziği hakkında bilgi edinmek, dinlemek ve Batılı enstrümantal ve sesli müziğin yüksek yeteneklerce icra edildiğini görmek için mükemmel yerlerdir. Kahire Opera Evi, Arapça bir opera gösterimine öncülük etmiştir. Aslında Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü'nün* Arapça'da çok iyi icra edildiği ticari bir CD'm dahi bulunmaktadır. İyi bir piyanistim ve hayatım boyunca bu harika aleti çaldım, üzerine çalıştım, hakkında yazdım, prova yaptım; müzik eğitimimin önemli bir bölümünü Kahire'de, hayatım boyunca benimle birlikte olan Batı müziğinin (evet, Mozart'ın da) bilgi ve sevgisini bana ilham eden, Arap hocalardan aldım. Ayrıca, şunu da ifade etmeliyim ki son üç yıldır Daniel Barenboim ile ben, Barenboim ile (1999'da ise Yo-Yo Ma ile) birlikte bir grup Arap ve İsraili müzisyeni yazları üç haftalığına yüksek, uluslararası düzeyde orkestral ve oda müziği icra etmek üzere bir araya gelmesinin desteklenmesinde işbirliğine gittik. Bu genç Arapların tümü eğitimlerini Arap konservatuarlarında almışlardı. Eğer Batılı müzik sağır Müslüman kulaklarda yankılanıyorsa, nasıl oldu da, Barenboim ve ben *West-Ostlicher Diwan* atölyesini kurabildik? Bunun ötesinde, Lewis ve Kennedy bir klüp olarak, Batılı müziğin varsayılan yokluğunu niçin "İslâm"ı bir şekilde alt etmek için kullanıyorlar? Bu sapkınca yıldırma hareketine kapılmak yerine, İslâmî müziklerin dikkate alınmayı gerektiren inanılmaz zenginliği yok mu? Bütün bu detayları, Lewis'in kitabını oluşturan inanılmaz çerçöp hakkında bir fikir verdiğini diye sundum. Bunun, aslında uyanık ve eleştirel bir tarihçi olan Paul Kennedy'yi bile şaşırtıyor olması, sadece, söz konusu "İslâm" olunca çoğu insanın nasıl beklentilerini düşürdüklerinin göstergesi değil, aynı zamanda Bernard Lewis gibi sahte-uzmanların pazarladığı zararlı ideolojik kurguların da -ki bu kurgular ile 11 Eylül'ün yan etkisi içinde uzman olmayan kişileri kandırmaktadır- bir göstergesidir. Lewis'in dikkatsizce ortaya attığı

indirgemeci klişeler, tüm kültür ve dinlerin nasıl karmaşık olduğu ve iç içe geçtikleri konusunda halkın kendi kendini eğitmesini olanaklı kılmak yerine, şüphecilik ve titizliğe yer ayırmaksızın mevcut kamu söylemini kirletmiştir. Bu yöntemin en kötü yanı, sistematik olarak halkı, insani değerlerden yoksunlaştırması (de-humanize) ve onları her an kavgaya hazır ve saldırgan hareketliliğe dönük soyut sloganlar koleksiyonuna dönüştürüyor olmasıdır. Bu hiç de rasyonel bir anlama çabası değildir. Öteki kültürleri çalışmak stratejik veya güvenlik konusu değil insancıl bir uğraştır: Lewis çabanın kendisini parçalıyor ve hakikati yüksekten irat ettiğini iddia ediyor. Gerçekten de kitaba öylesine bir göz atış bile ortaya koyacaktır ki, Lewis sadece Müslümanları tamamen saygısızlık ve nefretle telakki edilen düşman bir halk olarak göstermekte başarılıdır. Bunun ne bilgi ile ne de anlama ile bir ilgisi olmaması; şüpheli olmayan okuyucuları, “İslâm”ı sert bir şekilde yargılanacak, sevilmeyecek ve böylece karşı savunmaya geçilecek bir şey gibi düşünmeye iten, itibarı düşmüş bir çaba olan bu eseri reddetmek için yeterlidir.

Karen Armstrong, son aylarda medyada iyi pazarlanan kitle endişesinin ortaya attığı bir başka çoksatar yazardır. Lewis gibi Armstrong da kitabını Eylül hadiselerinden çok önce yazmıştı, fakat yayıncısı bu kitabı günümüz problemlerine bir cevap olarak öne çıkardı. Heyecanla, en azından, bu kitabın faydalı bir kitap olduğunu söylemek isterdim, fakat ne yazık ki kitap çoğu yerde bunu söyleyebilmek için fazlasıyla tekdüzedir. Yine de Armstrong’un niyeti yeterince iyidir. Kitabın büyük kısmı (Hz.) Muhammed’in doğumundan beri yaşanan hadiseleri fazla derine inmeden veya özellikle yeni bilgileri aktarmadan özetleyen bir tarihçedir. Okuyucu, özellikle bilgili bir yazar değilse de bayağı çalışkan görünen Armstrong’un verdiği bilgilerden daha fazlasını iyi bir ansiklopedinin “İslâm” maddesinden edinebilir. Arapça’sı çoğu zaman hatalıdır (sözelimi *mada’ris* için “madrasahs” kullanması), anlatımı ara ara bulanıktır ve hepsinden önemlisi, düzyazısı fazla bir heyecan hissedilmeden okunur. Bu kitap vazifesine fazla düşkündür ve Lewis’in kitabı gibi, bütün muazzam çeşitliliği ile İslâm’ın tecrübesine yakınlık yerine, sık sık, hayli mesafeler ve insani değerinden yoksunlaştırma (de-humanization) önerir.

Fakat Lewis’in aksine, Armstrong, İslâmî dinsel hayatın somut ve çeşeli ile ilgilidir ve bu noktada okunmaya değerdir. Kitabının en değerli bölümü, İslâm’a yönelik bildik haksız bakış olmadan modern fundamentalizm türlerini tartıştığı bölümdür. Yazar, fundemantalizmi yalnızca negatif bir ol-

gu olarak görmek yerine, içerden bir bakışla, güçlü ve seküler bir otoriter-yanizm tehdidinde maruz kalan bir inanca bağlılık olarak anlayan, gıpta edilecek bir kavrayışa sahiptir. Neredeyse doktriner bir sekülarist olmama rağmen, Armstrong'un bu bölümdeki sempatik ve ikna edici tartışmasından kendimi etkilenmiş buldum ve fakat kendisini katı bir kronolojik yaklaşım tarafından engellemek yerine, eski bir rahibe olması hasebiyle, kendisine yakın bulunduğu İslâm'ın manevi hayat ile ilgili yönlerinde gezinmesini istedim.

Şüphesiz ki kişi İslâm'ı öğrenebilir ve anlayabilir ama genel anlamda ve pek çok uzmanımızın abarttığı kadar konumsuz bir şekilde de değil. İnsanlık tarihi hakkında bir şey öğrenmek için, tarihi paketlenmiş bir mal ya da bir saldırganlık aracı olarak değil de onu yapanların nokta-î nazarından görmek gerekir. İslâm dünyası neden farklı olmak zorunda? Bu yüzden, işe Müslüman olmanın ne olduğunu tarif eden pek çok ilk elden İngilizce kaynağın okunarak başlanmasını salık veririm: Muhammed Esed'in (Lvov'da doğan Leopold Weiss'in (1900-92) nasıl Müslüman olduğunu ve Pakistan'ın Birleşmiş Milletler temsilcisi olmasını ustalıkla anlatan) olağanüstü kitabı *Mekke'ye Giden Yol* veya Malcolm X'in hatıratındaki izahatı veya Ta-ha Hüseyin'in değerli otobiyografisi *Günlerin Akışı*. Buradaki temel görüş, İslâm'ın dünyalarını kapatmak, katı bir şekilde kodlamak ve "Tehlikelidir-rahatsız etmeyiniz" şeklinde etiketlenirilmiş bir paketin içine koymak yerine bu dünyaları yaşanana, tecrübe edilene ve bize bağlı olana ilişkin olarak açıklamaktır.

Hepsinden öte, "biz," kendi dünyamızda yaşıyormuşuz gibi davranmaya devam edemeyiz. Muhakkak ki "biz" Amerikalıların hükümeti kelimesinin tam anlamıyla askeri, siyasi ve ekonomik olarak tüm küreye yayılmıştır. Öyleyse, neden söylediğimiz ve yaptığımız şeyler Amerika dışındaki insan ırkı için pek çok sonuç doğursa da bunların nötr olduğunu düşünüyoruz? Bu yüzden, diğer kültürler ve dinlerle karşılaşmalarımızda, ilerleme kaydetmek için en doğru olarak görünen yol hükümetler, ordular ve şirketler gibi düşünmek değil, bizim ve diğerlerinin hayatını şekillendiren bireysel tecrübeleri hatırlamak ve bunlara göre hareket etmektir. Formülcü ve soyut düşünmek yerine insancıl ve somut düşünmek için insanları birbirinden gizleyen ideolojik sisleri dağıtabilen literatürü okumak en iyisidir. Kılavuz ve cep kitaplarından uzak durun, "bize karşı onlar" dogmasını formüle edenler ve güvenlik uzmanlarına rahat bir yatak tahsis edin ve hepsinden öte size İslâm ve terörizm, fundamentalizm, militanlık, fanatiklik

vs. hakkındaki gerçeği anlatmak isteyenlere en derin Őphe ile yaklaşın. Bunları muhtemelen daha 6nceden duymuşusunuzdur ya da duymadıysanız bile iddiaları kolayca tahmin edebilirsiniz. Şu b6y6k konu-dışılıkları uzmanlara, bunların d6ř6nce kuruluşlarına, h6k6met birimlerine ve bizi başarısız ve israfly bir savaştan diğerine koşturan siyasa entelekt6ellerine bırakıp farklı t6rdeki insan tecr6belerinin ifade edilişlerine neden bakmıyoruz?